

V. I. Lenin a federace v Rusku

EDUARD VLČEK

Zakladatelé vědeckého socialismu K. Marx a B. Engels byli centralisty. Vyjádřili přesvědčení, že centralizace zkonsoliduje proletariát, stmelí jej v třídu schopnou zvítězit v třídním boji s buržoazií. Marx a Engels považovali federaci za nevhodnou formu státního zřízení nejen pro buržoazní stát, ale též pro proletářský; proletariát po svém vítězství v socialistické revoluci bude musit ještě posílit centralizaci státu. Centralizovaný stát považovali za mohutný faktor rozvoje společenské výroby. Ve svých pracích podrobili kritice federativní návrhy Bakunina a Proudhona.¹⁾

Ačkoliv oba byli principiálními protivníky federace, připouštěli ji v jednotlivých konkrétních případech jako možnou státní formu, vhodnou pro vyřešení národnostní otázky. Tak např. považovali federaci vhodnou pro rozřešení národních problémů v Anglii. Tento názor vyjádřil K. Marx ve svých dopisech Engelsovi a Kugelmanovi. V dopise Engelsovi z 2. listopadu 1867 píše Marx, že ač dříve považoval oddělení Irska od Anglie za nemožné, nyní se mu jeví jako nevyhnutelné; po oddělení může být vytvořen federativní stát.

V jiném dopise Engelsovi — z 30. listopadu 1867 — píše, že požadavek osvobození Irska a jeho oddělení od Anglie musí být zahrnut do programu anglické dělnické strany. V dopise Kugelmanovi z 29. listopadu 1869 ukázal Marx, že anglická dělnická třída v zájmu svého osvobození se musí rozejít s politikou vládnoucích tříd v irské otázce a vytvořit svobodný federativní svazek.

Rovněž Engels považoval za možné vytvoření federace v Anglii jako prostředek pro vyřešení nacionálního problému. V práci „Ke kritice návrhu sociál-demokratického programu 1891“ psal, že federativní republika v Anglii, kde na dvou ostrovech žijí čtyři národy a kde existují tři různé systémy zákonodárství, byla by krokem vpřed.

Marx a Engels řídíce se zájmy proletariátu a proletářské revoluce, hájili demokratický centralismus, jednotnou republiku. Od doby buržoazní revoluce 1848 Marx a Engels byli principiálně proti federaci. Federativní republiku považovali za výjimku, nebo jako přechod od monarchie k centralistické republice.

¹⁾ Engels, Revoluční boj v Maďarsku; Engels, Demokratický panslavismus; Engels, Občanská válka ve Švýcarsku; Engels, Úloha násilí v historii; Marx, Občanská válka ve Francii, Svoboda, Praha 1950.

V nových podmínkách epochy imperialismu rozvedl ideje zakladatelů vědeckého socialismu V. I. Lenin. Ve svých pracích podal V. I. Lenin vědecké zdůvodnění programu a politiky bolševické strany k řešení národnostní otázky. Lenin nezkoumal nikdy národnostní problém izolovaně; považoval jej vždy za součást celkového boje za vítězství proletariátu a vybudování socialistické společnosti. Zdůrazňoval, že právě tyto prvořadé cíle si žádají spravedlivého řešení nacionální problematiky, vylučujícího jakékoliv formy národnostního útisku a nerovnoprávnosti.

Nevyhnutelnou podmínkou vytvoření důvěry mezi národy a jejich sblížení bylo uskutečnění programového hesla bolševické strany o přiznání práva na sebeurčení národů až do úplného státního oddělení. Poprvé bylo právo na sebeurčení národů zakotveno v programu strany z r. 1903.²⁾

Ačkoliv se v tomto programu ještě nemluví o právu národa na oddělení a vytvoření vlastního státu, lze toto z proklamovaného práva na sebeurčení zcela jasně odvodit. Přiznání práva na sebeurčení (tedy i oddělení) neznamenal ovšem, že komunisté budou vždy podporovat jakékoliv oddělení. Tuto otázku bylo nutno řešit v závislosti na zájmech proletariátu a konkrétních podmínkách. Lenin v mnoha svých pracích podal dialektickou charakteristiku přístupu strany k otázce oddělení, nejlépe snad ve svém článku „Národnostní otázka v našem programu“, kde objasňuje požadavek programu „uznání práva na sebeurčení pro všechny národy žijící ve státě“, takto: „Sociální demokracie bude vždy bojovat proti jakémukoli pokusu působit násilím nebo jakoukoli nespravedlností zvenčí na národní sebeurčení. Avšak bezvýhradné uznání boje za právo na sebeurčení nás vůbec nezavazuje podporovat každý požadavek národního sebeurčení. Sociální demokracie jako strana proletariátu si klade za svůj pozitivní a hlavní úkol napomáhat sebeurčení nikoliv národností a národů, nýbrž proletariátu každého národa. Musíme vždy a bezvýhradně usilovat o nejtěsnější sjednocení proletariátu všech národností a jenom v jednotlivých, výjimečných případech můžeme klást a aktivně podporovat požadavky směřující k vytvoření nového třídního státu...“.³⁾

Heslo práva národů na sebeurčení až do oddělení bylo nutno probojovat proti antimarxistické teorii „národně kulturní autonomie“, hlásané O. Bauerem a K. Rennerem a podporované Bundem a jinými nacionalistickými organizacemi.⁴⁾ Lenin rovněž dokázal nesprávnost a škodlivost

²⁾ Čl. 9 minimálního programu RSDS(b) zněl: „právo na sebeurčení všem národům státu“. — Program a stanovy ruské soc. dem. dělnické strany přijatý na druhém sjezdu strany v r. 1903 se změnami, přijatými na slučovacím sjezdu ve Stockholmu 1906, rusky, nakl. Priboj.

³⁾ Lenin, O národní a koloniální otázce, SNPL, Praha 1958, str. 15. Článek „Národnostní otázka v našem programu“ je Leninovou odpovědí Polské socialistické straně (PPS) na její kritiku národnostního programu SDDSR. PPS vytýčila tehdy požadavek oddělení Polska nezávisle na době a situaci, což nebylo ničím jiným, než zjevným obhajováním nacionalistických snah polské buržoazie.

⁴⁾ Viz např. Leninovy články: O „kulturně národnostní“ autonomii, Spisy sv. 19, str. 502–506, SNPL 1957; Ještě o rozdělení školství podle národností, Spisy sv. 19,

nihilistického přístupu k řešení nacionální otázky, který se projevoval v odmítání požadavku sebeurčení národů až do oddělení polskými sociálními demokraty a německou levicí v čele s Rosou Luxemburgovou, která prohlašovala, že heslo národního sebeurčení nemá žádného praktického významu.⁵⁾ V polemice proti názorům Pjatakova dokázal Lenin, že pokus Pjatakova nahradit požadavek sebeurčení národů anarchistickým heslem „pryč s hranicemi“ není ničím jiným než projevem velkoruského šovinismu a ve skutečnosti vede k rozdělení národů.⁶⁾

V. I. Lenin rovněž rozvinul názory Marxe a Engelse, týkající se federace. V období do VŘSR bolševická strana i Lenin vystupovali v podstatě proti federaci jako formě státního zřízení v Rusku. Vztah strany k federaci byl vyjádřen poprvé Leninem v r. 1903. Tehdy vznikla na Kavkaze nová sociálně demokratická organizace — Svaz arménských sociálních demokratů. Svaz vydal svůj programový „Manifest“, v němž se hlásí k myšlence přetvoření Ruska ve federativní republiku a odmítá požadavek národnostní autonomie.

Ve stati „O manifestu arménských sociálních demokratů“⁷⁾ podrobil Lenin kritice pasáže „Manifestu“ týkající se řešení národnostní otázky. Vytýkal Svazu, že uměle odtrhuje federaci od národnostní autonomie a zdůraznil, že otázka formy státního zřízení musí být podřízena obecnějšímu problému konsolidace sil proletariátu pro nadcházející boje. Proletariát musí sjednotit široké masy pracujících všech národností v boji za socialismus. Arénou tohoto boje v Rusku bude mnohonárodnostní stát, v němž carismus vypěstoval nepřátelství mezi národy a národnostní útlak.

Za těchto okolností a v těchto podmínkách by federace, vedoucí ke vzniku řady nových států, rozdrobila síly proletariátu. Nemůže být úkolem proletariátu vyhlášovat federaci a národní autonomii. Úkolem proletariátu musí být zmobilizovat co nejširší masy pracujících všech národností a jejich sjednocení v boji za demokratickou republiku a socialismus.

V červnu 1903 v článku „Národnostní otázka v našem programu“⁸⁾ kritizoval Lenin názory eserů, kteří požadovali vytvoření federativního státu v Rusku bez ohledu na třídní boj proletariátu a konkrétní podmínky Ruska. V tomto článku poukázal dále na to, že marxistická strana musí být principiálně proti požadavku federace, pouze v jednotlivých, výjimečných případech může aktivně podporovat vytvoření federativního státu. Později píše Lenin řadu článků,⁹⁾ v nichž se vyslovuje proti federaci;

str. 548–550, SNPL 1957; Kritické poznámky k národnostní otázce, zejména bod 4: Kulturně národnostní autonomie, Spisy sv. 20, str. 9–45, SNPL 1957, atd.

⁵⁾ Lenin, O právu národů na sebeurčení, Spisy sv. 20, str. 399–463, SNPL 1957; Lenin, Výsledky diskuse o sebeurčení, Spisy sv. 22, str. 345–386, 1957.

⁶⁾ Projev o národnostní otázce 29. 4. (12. 5.) 1917; Spisy sv. 24, str. 293–298. 1956.

⁷⁾ V. I. Lenin, Spisy sv. 6, 1953, str. 325–328.

⁸⁾ Spisy sv. 6, 1953, str. 457–466.

⁹⁾ Viz např. „Kritické poznámky k národnostní otázce“, Spisy sv. 20, 1957, str. 9–45; „O národní hrdosti Velkorusů“, Spisy sv. 21, 1957, str. 98–102.

nejzřetelněji snad vyjádřil svůj postoj k federaci v často citovaném, známém dopise S. G. Šaumjanovi z 23. listopadu 1913:¹⁰⁾ „Jsme pro demokratický centralismus bez jakýchkoliv výhrad. Jsme proti federaci.“, a dále: „Právo na sebeurčení neznamena právo na federaci. Federace je svazek sobě rovných, svazek, který vyžaduje vzájemný souhlas. Může však mít jedna strana právo na to, aby druhá strana s ní souhlasila? To je absurdní. Jsme zásadně proti federaci, neboť oslabuje ekonomický svazek, je to nevhodný typ pro jednotný stát“.

V letech 1912–1914 napsal Lenin několik studií (např. *Balkánské národy a evropská diplomacie*,¹¹⁾ *Balkánská válka a buržoazní šovinismus*),¹²⁾ v nichž se hlásí k myšlence vytvoření federace na Balkáně, kterou považoval za prostředek vyřešení národnostní problematiky Balkánu.

Tento Leninův postoj odmítající federaci jako nevhodnou pro Rusko a zároveň připouštějící federaci na Balkáně svědčí o jeho dialektickém přístupu k řešení otázky federace, posuzované konkrétně historicky. V. I. Lenin, stejně jako Marx i Engels, byl centralistou. Ve všech svých předrevolučních pracích vyzdvihuje přednosti velkého, silného, jednotného, centralizovaného státu před slabým federativním spojením několika drobných národních států. Takový stát považoval za historický krok vpřed od středověké rozdrobenosti a partikularismu. Takový stát dává proletariátu možnost sjednotit své síly a organizovat se pro rozhodující fázi třídního boje.

Lenin kritizoval četné federativní plány, hlášené různými maloburžoazními skupinami nebo stranami.¹³⁾ Názory Lenina na otázky federace podporovala většina bolševické strany. Proto je možno udělat závěr, že strana považovala federaci za nevhodnou formu státního zřízení Ruska. Cestu k socialismu viděla strana přes centralizovaný, silný stát.

V období příprav na VŘSR se situace podstatně mění. Dlouho v sovětské literatuře převládal názor, spojující okamžik změny Leninových názorů na federaci s jeho prací *Stát a revoluce*.¹⁴⁾ V tomto díle ze srpna 1917 Lenin mluví o dvou konkrétních případech, kdy federace by vyjadřovala i zájmy proletariátu: v případě přechodu od monarchie k centralis-

¹⁰⁾ Spisy sv. 19, 1957, str. 498–501.

¹¹⁾ V. I. Lenin, Spisy sv. 18, 1957, str. 348–349.

¹²⁾ V. I. Lenin, Spisy sv. 19, 1957, str. 27–28.

¹³⁾ Např. litevská soc. dem. strana vyhlásila požadavek „dobrovolné federace krajů“. Pro myšlenku federace v Rusku se vyslovovali zakavkazští soc. demokraté, stejně jako lotyšští. Na Ukrajině se k myšlence federace hlásila Ukrajinská federativně demokratická strana. O tom blíže viz E. V. Tadevosjan, V. I. Lenin o gosudarstvennoj federacii (dookťjabrskij period), Voprosy istoriji KPSS č. 2/61, str. 51, a Leninskij etap v marxistickom učení o federacii, Sovetskoje gosudarstvo i pravo č. 12/62, str. 42.

¹⁴⁾ Viz např. O. I. Čistakov, Vzaimostnošenija sovětskich respublik do obrazovanija SSSR, Moskva 1955, str. 5; S. L. Ronin, Princip proletarskogo internacionalisma v sovětskom socialistickom pravě, Moskva 1956, str. 51; I. N. Ananov: Sistéma organov gosudarstvennogo upravlenija v sovetskoj socialističeskoj federacii, Moskva 1951, str. 18.

tické republiky a v případě, že federativní stát bude prostředkem k vyřešení národnostní problematiky. Zde se tedy už zcela jasně hovoří o možnosti federace v Rusku.

V posledních letech někteří sovětsí autoři publikovali názor, podle něhož hovořil Lenin o přípustnosti federace v Rusku dříve než v srpnu 1917 ve Státu a revoluci. Je to předně S. I. Jakubovská,¹⁵⁾ která upozorňuje, že Lenin už v květnu 1917 v článku „Instrukce zástupcům voleným v závodech a v plucích do sovětu dělnických a vojenských zástupců“¹⁶⁾ postavil přímo otázku možnosti federativního zřízení Ruské republiky. Stejného názoru je i D. L. Zlatopolský, který ve své práci „SSSR — federativnoje gosudarstvo“ cituje stejný článek jako Jakubovská, uvádí ho však mezi několika dalšími z období duben—červen, z nichž je zřejmá postupná Leninova změna názoru na federaci.¹⁷⁾ Na podporu svého stanoviska uvádí ještě závěr druhé Leninovy řeči na I. Všeruském sjezdu sovětů v červnu 1917: „Nechť se Rusko stane svazem svobodných republik“.¹⁸⁾

Aniž bychom chtěli určit přesné datum, kdy a v kterém článku se poprvé Lenin vyjádřil pro možnost federace v Rusku, je z výše uvedeného jasné, že tato otázka dozněla v polovině roku 1917, a že tedy ještě před provedením VŘSR převládl v bolševické straně názor o *přípustnosti, možnosti federace v Rusku*.

Buržoazní Prozatímní vláda se ukázala neschopnou řešit národnostní otázku. Zřejmě výjimkou, potvrzující toto pravidlo, je výzva Polákům, kterou vydala Prozatímní vláda 17. (30.) března 1917. V ní bylo přiznáno polskému národu právo na sebeurčení a vytvoření nezávislého polského státu ze všech území, na němž tvoří většinu obyvatelstva Poláci.¹⁹⁾ K tomu je ovšem třeba dodat, že v době přiznání tohoto práva bylo Polsko obsazeno německými vojsky a Prozatímní vláda chtěla tímto „tahem“ získat Poláky pro boj s Německem. Svou skutečnou „ochotu“ řešit národnostní otázku dokázala Prozatímní vláda na případu Finska. Na finské požadavky o autonomii odpověděla Prozatímní vláda svým usnesením ze 4. (20.) března 1917 „O potvrzení ústavy Velkého knížectví Finského a o její účinnosti v plném rozsahu“,²⁰⁾ jímž se konzervoval vztah Finska k Rusku z r. 1899. Únorová buržoazně demokratická revoluce nepřinesla podstatných změn v postavení národů Ruska, stejně jako v jeho státním zřízení.

Rovněž sovětský stát byl v prvních týdnech své existence po VŘSR považován na unitární. Nejvyšší orgán státní moci v období provedení revoluce — II. Všeruský sjezd sovětů se k projednání národnostní otázky a tedy i formy státního zřízení nedostal, ačkoliv podle návrhu ÚV bolševické strany byla tato problematika do programu sjezdu navržena. Ve

¹⁵⁾ S. I. Jakubovská, Strojitelstvo sojuznogo sovětskogo socialističeskogo gosudarstva, Moskva 1960, str. 16.

¹⁶⁾ V. I. Lenin, Spisy sv. 24, 1956, str. 352—354.

¹⁷⁾ D. L. Zlatopolskij, SSSR — federativnoje gosudarstvo, Moskva 1967, str. 33.

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 34.

¹⁹⁾ Sbornik ukazov i postavlenij Vremennogo pravitelstva, str. 423—424.

²⁰⁾ Sbornik ukazov i postanovlenij Vremennogo pravitelstva, str. 23.

svém prvním aktu v svolání „Dělníkům, vojákům, rolníkům“ ze 7. listopadu (25. října) 1917 sjezd vyhlásil, že sovětská moc zajistí skutečné právo na sebeurčení všem národům, obývajícím Rusko.

K otázce formy státního zřízení se sovětská vláda vyslovuje po revoluci poprvé v aktu „Manifest ukrajinskému lidu s ultimativními požadavky Centrální radě“.²¹⁾ V něm se znovu potvrzuje právo Ukrajiny úplně se oddělit od Ruské republiky, nebo zahájit s ní jednání o federativních nebo jiných vzájemných vztazích mezi oběma republikami.

V Manifestu nacházíme tedy první konkrétní návrh na realizaci federativního principu, na spojení Ukrajiny s Ruskem na zásadách federace.

V lednu 1918 se schází III. Všeruský sjezd sovětů, který na svém třetím zasedání 12. (25.) ledna 1918 přijal Deklaraci práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, která byla prvním zákonodárným aktem, v němž byl sovětský stát prohlášen federací národních republik na základě svobodného svazku svobodných národů.

Tak uzákoněním federace v Rusku byla skončena dialektická proměna názorů Lenina a bolševické strany vedoucí od odmítání federace jako nevhodné formy státního zřízení pro Rusko, přes připuštění její budoucí možnosti (kolem poloviny r. 1917), až k poznání její *nevyhnutelnosti* a právnímu zakotvení.

Výklad vývoje názorů Lenina na federaci je v sovětské literatuře dosti nejednotný. Tak už v roce 1928 vystoupil prof. G. S. Gurvič v článku „K otázce o federalismu“²²⁾ s názorem, že Lenin načrtl plán socialistické federace pro Rusko už před únorovou buržoazně demokratickou revolucí a že byl vždy protivníkem buržoazní federace.

V letech 1957–1963 proběhla v SSSR široká diskuse, zabývající se touto problematikou. Většina diskutujících autorů dochází k závěru, že názory Lenina na federaci se vůbec nezměnily. Argumentují tím, že Lenin ještě před VŠSR připouštěl možnost vytvoření federace v jednotlivých konkrétních případech a že tedy po VŘSR, když vyslovil nutnost vytvoření federace v Rusku, se vlastně jedná jen o realizaci jeho původních názorů.²³⁾

Velmi ostré kritice podrobil tyto názory profesor státního práva D. L. Zlatopolský ve své knize „SSSR — federativnoje gosudarstvo“.²⁴⁾ Prof. Zlatopolský vytýká nositelům názorů na to, že vztahy Lenina a komunistické strany k federaci se nezměnily, především jejich abstraktní přístup k této problematice. Vytýká jim, že nehovoří, o jakou federaci se

²¹⁾ Dekrety sovětskoj vlasti, Moskva 1957, str. 178.

²²⁾ Revoljucija prava č. 3/1928.

²³⁾ Tak např. B. L. Manelis, Razvitije V. I. Leninym vzgljadov marxisma na federaciju, str. 17–20; N. P. Farberov, Někotoryje voprosy sovětskogo federalizma, Moskva 1963, str. 233–234; A. I. Spasov, V. I. Lenin o socialističeskoj federacii (do Velikoj Okfabrskoj socialističeskoj revoljucii), Uč. zap. Len. ped. inst., 1957, díl XXI, str. 167, 177; A. Kajchanidi, Marxizm-leninizm o principe gosudarstvennoj federacii, 1958, Sbornik naučnych trudov Belorusskogo gos. universiteta, str. 63.

²⁴⁾ Moskva 1967, str. 27–33.

jedná, přičemž ztrácejí historické, politické, ekonomické a jiné souvislosti, na jejichž základě Lenin každou federaci posuzoval. Lenin vždy hovořil o konkrétním státu a nikdy tuto otázku neřešil abstraktně.

Autoři, kteří mají za to, že názory Lenina na federaci se nezměnily, mluví přitom o vztahu Lenina a komunistické strany k nějaké abstraktní a tedy ve skutečnosti neexistující federaci. Takový závěr je třeba udělat zejména proto, že A. I. Spasov i A. Kajchanidi a jiní vycházejí z toho, že na jedné straně se názory V. I. Lenina na federaci před a po VŘSR nezměnily, ale z druhé strany píší, že před VŘSR byl Leninův vztah k federaci v Rusku negativní,²⁵⁾ zatímco po VŘSR považoval vytvoření federace v Rusku za nevyhnutelné.²⁶⁾ V tomto tvrzení je ovšem obsažen jasný paradox.

Aniž bychom chtěli rozhodnout tento spor, je možné přinejmenším učinit závěr, v němž se konečně shodují i obě diskutující strany: před VŘSR považoval Lenin federaci v Rusku za neúčelnou, naproti tomu po VŘSR považuje Lenin a bolševická strana výstavbu federace za nezbytnou. Tato změna se ovšem neudála náhodně. Musela být způsobena změnou konkrétní historické situace. A pokusit se poukázat na historické a společenské skutečnosti a okolnosti, které tuto změnu způsobily, zdá se v současné době důležitější,²⁷⁾ než vést spory o tom, jestli vůbec nebo kdy mění Lenin svůj negativní vztah k federaci v Rusku v pozitivní. Je pravdou, že jak obhájci, tak odpůrci názoru o změně (resp. o neexistenci této změny) argumentují citacemi z Lenina.²⁸⁾

Jaké jsou tedy příčiny vývoje názorů Lenina a komunistické strany na vytvoření federace v Rusku?

Po únorové buržoazně demokratické revoluci rostlo v okrajových částech Ruska nacionální hnutí, jehož důsledkem je vznik různých hesel, týkajících se forem státního zřízení. V některých oblastech vzniká hnutí za oddělení od Ruska [Finsko, Polsko, Moldavie,²⁹⁾ Dagestan³⁰⁾], jinde

²⁵⁾ A. I. Spasov, V. I. Lenin o socialističeskoj federacii (do Velikoj Oktjabrskoj revoljucii), str. 175; B. L. Manelis, Razvitije V. I. Leninym vzgljadov marxizma na federaciju, str. 22; N. P. Farberov, O někotorych spornych voprosach teorii sovetskogo gosudarstvennogo prava, str. 140.

²⁶⁾ B. L. Manelis, tamtéž, str. 27; N. P. Farberov, tamtéž, str. 141; A. Kajchanidi, Marxizm-leninizm o principe gosudarstvennoj federacii, str. 83.

²⁷⁾ Žel právě tyto okolnosti jsou v sovětské literatuře zkoumány dosti povrchně.

²⁸⁾ Z výše uvedeného přehledu názorů Lenina na federaci jasně vyplývá, že se přiklání k názoru D. L. Zlatopolského. Nemohu ovšem upřít odpůrcům, že Lenin už v r. 1903 v článku „Národnostní otázka v našem programu“ psal, že sociální demokracie „může... ve výjimečných případech klást a aktivně podporovat požadavky směřující... k nahrazení úplné politické jednoty státu volnější jednotou federativní“.

Tato myšlenka je však převzata z článku, v němž Lenin vysvětluje celkový, obecný přístup sociálně demokratické strany k řešení národnostní otázky, obsažený v programu strany. Je nesporné, že jeho názor na federaci v Rusku, tedy konkrétní federaci v určité historické době, byl až do poloviny r. 1917 negativní.

²⁹⁾ I. G. Dykov, Borba rabočich i kresťan za vlast' sovětov v Moldavii, ve sborníku Ustavnovlenije sovětskoj vlasti na městach v 1917–1918 godach, Moskva 1959, str. 681.

jsou silné tendence za vytvoření autonomie [Lotyšsko,³¹⁾ Estonsko,³²⁾ Turkestan³³⁾ atd.]. Je jasné, že nezůstalo pouze u vytyčování hesel a požadavků, ale že pro jejich uskutečnění byly podniknuty i konkrétní kroky. Situace se vyvinula tak, že k okamžiku VŘSR mnohá okrajová národnostní území se fakticky oddělila od Ruska. Stalo se to jako důsledek rozpadu staré imperialistické jednoty carského Ruska. Hned po únorové revoluci vznikla celá řada „národních států“, které se považovaly za více či méně nezávislé na ústřední moci. Buržoazní „národní vlády“ v těchto „státech“ využily národnostního hnutí pracujících, kterého zneužily ke svým cílům osamostatnit se vůči ruské buržoazii a zároveň podřídit si revoluční hnutí lidových mas. Dále je třeba vzít v úvahu i to, že koncem světové války (v letech 1917–1918) byla mnohá okrajová území Ruska obsazena cizími vojsky, takže centrální vláda byla zbavena možnosti uplatňovat zde svou moc.

O tom, jak byly vyřešeny Prozatímní vládou vztahy k Polsku a Finsku, bylo pojednáno už výše. Silné nacionální tendence se projevíly po únorové revoluci na Ukrajině. Do čela tohoto hnutí se postavila tzv. Centrální rada, vzniklá v březnu 1917 jako prozatímní orgán. V dubnu 1917 na kongresu buržoazních a maloburžoazních nacionalistických stran byla Centrální rada prohlášena za nejvyšší státní orgán Ukrajiny. Centrální rada vyhlásila požadavek autonomie Ukrajiny a obrátila se na Prozatímní vládu o jeho uznání. Prozatímní vláda odpověděla na tento požadavek zvláštním prohlášením k ukrajinskému lidu, ve kterém odkládá řešení samosprávy Ukrajiny do svolání Ústavodárného shromáždění, čímž fakticky požadavky Ukrajiny zamítá.³⁴⁾ Mezi Centrální radou a Prozatímní vládou existovaly ještě navíc spory, týkající se kompetence Centrální rady. Buržoazie měla tak na Ukrajině své centrum, které stálo v určité opozici vůči Prozatímní vládě, což přitahovalo některé nespokojené politiky. Naproti tomu bolševici neměli na Ukrajině svůj orgán. Mezi vedením největších organizací bolševiků Pravobřežní a Levobřežní Ukrajiny existovaly spory frakčního charakteru.

Centrální rada vydala dne 7. listopadu 1917 tzv. III. univerzál, ve kterém prohlásila Ukrajinu autonomní lidovou republikou.³⁵⁾

Nacionální hnutí třetího největšího národa Ruska — Bělorusů, vyzvedlo do čela v srpnu 1917 buržoazní Běloruskou radu, orgán, připravující se na převzetí státní moci v Bělorusku. Běloruská rada, složená z kapitalistů,

³⁰⁾ G. L. Danilov, *Socialističeskije preobrazovanija v Dagestaně (1920–1941)*, 1960, str. 79 a násl.

³¹⁾ A. A. Drizul, *Socialističeskaja revoljucija v Latvii*, ve sborníku *Ustanovlenije sovětskoj vlasti na městach 1917–1918*, str. 541.

³²⁾ *Velikaja Okťjabrskaja socialističeskaja revoljucija v Estoniji*, 1958, str. 503.

³³⁾ Š. Z. Urazajev, *Turkestanskaja ASSR — pervoje socialističeskoje gosudarstvo v Srednej Aziji*, 1961, str. 28.

³⁴⁾ *Věstník Vremennogo pravitelstva* ze 17. (30.) června 1917.

³⁵⁾ *Krasnyj archiv*, t. 2 (105), 1941 r., str. 72.

statkářů a kulaků, sehrála (stejně jako její ukrajinská jmenovkyně) později kontrarevoluční úlohu.

Požadavky autonomie vyjádřily v průběhu roku 1917 též pobaltské národy. Tak už v dubnu 1917 sjezd bezzemků Lotyšska rozhodl, že Lotyšsko má být politickou autonomní oblastí v rámci Ruské federativní republiky.³⁶⁾ Stejný požadavek vyslovil i V. sjezd sociálně demokratické strany Lotyšského kraje a XIII. konference soc. dem. strany lotyšského kraje a lotyšských skupin RSDRP(b) přijala rezoluci „O samosprávě (autonomii) Lotyšska“, v níž se požadovala autonomie „způsobem co nejširší demokratické vnitřní samosprávy (tj. demokratický centralismus), s právy na svobodné sebeurčení v rámci společné ústavy a ostatních zákonů Ruska“.³⁷⁾ Koncem července se sešel I. společný sjezd sovětů dělníků, vojáků a bezzemků Lotyšska, na němž byl zvolen výkonný výbor sovětů (Iskolat),³⁸⁾ který byl složen z bolševiků. Tak byl položen základ pro vytvoření budoucí státnosti lotyšského národa.³⁹⁾

Za požadavek autonomie Estonska se v říjnu 1917 postavil Estonský výbor RSDRP(b).⁴⁰⁾ Separatistické tendence v Turkestanu vyvrcholily v listopadu 1917 vytvořením Kokandské autonomní vlády.⁴¹⁾

V listopadu 1917 přestal existovat Zvláštní zakavkazský výbor, zřízený Prozatímní vládou pro správu Zakavkazska. Byl vydán příkaz o organizaci Zakavkazského komisariátu – nacionalistického, buržoazního orgánu státní správy. Jeho členy se stali představitelé stran eserů, menševiků, dašnaků a musavatistů a jiných protisovětských skupin.⁴²⁾

Na tomto místě je třeba ještě připomenout určité samosprávné (autonomní) postavení Bucharského emirátu a Chivinského chánství, které se tradovalo už z carského Ruska.

Vytváření těchto „národních vlád“ a jejich aktivní boj za vznik národních států vedlo během roku 1917 k faktickému rozpadu bývalého Ruska. Buržoazní Prozatímní vláda se sice snažila odkládat požadavky národů do svolání Ústavodárného shromáždění,⁴³⁾ faktický proces rozpadu se jí však už zabrzdit nepodařilo.

³⁶⁾ A. A. Drizul, Socialističeskaja revoljucija v Latviji, sborník Ustanovlenije sovětskoj vlasti na městach 1917–1919, str. 541–542.

³⁷⁾ Okťjabrskaja revoljucija v Latviji, sborník dokumentů a materiálů, dokument č. 10, str. 36–37.

³⁸⁾ Ispolnitelnyj Komitet Latviji.

³⁹⁾ B. O. Miller, Razvitije sovětskoj gosudarstvennosti v Latviji, 1961, str. 27.

⁴⁰⁾ Ustanovlenije sovětskoj vlasti na městach v 1917–1918 godach, str. 524.

⁴¹⁾ Viz Š. Z. Urazajev, Turkestanskaja ASSR i jejo gosudarstvenno pravovyje osobennosti. Taškent 1958.

⁴²⁾ G. V. Chagapuridze, Borba gruzinskogo naroda za ustanovlenije sovětskoj vlasti, 1956, str. 92–93.

⁴³⁾ V tomto smyslu jednala ostatně Prozatímní vláda v souladu se závěry I. sjezdu sovětů děl. a voj. zástupců z června 1917. Na tomto sjezdu se rozpoutal kolem národní otázky ostrý boj. Liber – zpravodaj národnostní sekce sjezdu – přiznal, že Prozatímní vláda udělala málo pro vyřešení národnostní problematiky. Nicméně předložil jménem sekce návrh, aby se s řešením vyčkalo až do svolání Ústavodárného

Tento proces se nepodařilo zastavit ani po VŘSR. Naopak v prvních obdobích po provedení revoluce ještě zesílil.

Po únorové buržoazně demokratické revoluci zaznamenává separatismus buržoazních nacionalistů na mnohých okrajových místech jisté úspěchy. Částečně se mu daří využít revolučního hnutí národnostních lidových mas ve svůj třídní prospěch — k vytvoření (nebo k přípravám na vytvoření) národního buržoazního státu, kterýžto požadavek je třeba probíjet proti ruskému centru.

Po VŘSR se činnost těchto „národních vlád“ stává kontrarevoluční. Pod národními hesly vedou tyto oblasti otevřený třídní boj proti nově vzniklému sovětskému státu, jehož národnostní plášť má zakrýt pravou snahu o udržení a upevnění pozic a vlivu buržoazie ve svém národním živlu. Tato činnost národní buržoazie v okrajových územích je pro sovětskou moc velmi nebezpečná.

Za těchto okolností nemůže sovětská vláda už přijít před pracující jiných národů s požadavkem unitárního, jednotného, centralizovaného státu, neboť v oblasti národnostní by to vlastně znamenalo méně, než hesla národní buržoazie, která žádala konstituování národních státních útvarů. Ostatně i tyto požadavky buržoazie byly formálně v souladu s bolševickým právem národa na sebeurčení, které bylo možno realizovat buď formou oddělení (separace) nebo federace příp. autonomie.

Sovětská vláda je si vědoma, že musí za každou cenu získat v národnostním hnutí dříve utlačovaných národů spojení v třídním boji za budování státu diktatury proletariátu. Musí dosáhnout spojení a jednoty ruských dělníků a ostatních pracujících s dělníky, maloročníky a bezzemky jiných národů pro společný boj s buržoazií a kulaky ruskými i neruskými. Nejnovějším typem státu pro základ tohoto spojení, se zárukou zabezpečení národních práv a zájmů pracujících velkých neruských národů, se začala jevit federace. Proto už v lednu 1918 (asi 2¹/₂ měsíce po dobytí moci děl. třídou) je nejvyšším orgánem státu zakotvena federace jako forma výstavby sovětského státu.

Hodnotíme-li s časovým odstupem vznik sovětské federace, můžeme říci, že z historického hlediska byla právně zakotvena a budována v době, kdy její vznik odpovídal pokrokovému vývojovému trendu. Zatím co požadavek federace v době před první světovou válkou, směřující proti jednotnému, centralizovanému státu by byl nepochybně krokem zpět, pak budování federace v podmínkách faktického rozpadu tohoto státu vedlo k opětovnému sjednocení různých národních částí v silný celek na zásadách, které byly výsledkem VŘSR. A v tomto smyslu plnila sovětská federace svou progresivní úlohu.

⁴³) Pokrač. pozn.:

shromáždění. Rezoluce sekce končila slovy: „Sjezd se vyslovuje proti pokusům řešit nacionální problém před svoláním Ústavodárného shromáždění“; viz E. Burdžolov, Pervyj Všerosijskij sjezd sovětov rab. i sold. deputatov, 1938, str. 50.

В. И. Ленин и федерация в России

РЕЗЮМЕ

Взгляды большевистской партии на решение национального вопроса в России были выражены в ст. 9 Программы партии 1903 г., который содержал требование предоставить всем народам России право на самоопределение.

Согласно ленинскому изложению этого требования Российская социал-демократическая партия не будет поддерживать любое требование о национальном самоопределении или отделении, наоборот, ее главной задачей является стремление к самому тесному объединению пролетариата всех народов и только в отдельных, исключительных случаях она может активно поддерживать требование об отделении.

Из этого логически следует, что Ленин был сторонником сильного, централизованного государства, так как вопрос о форме государственного устройства должен подчиняться более общему требованию о концентрации сил пролетариата для наступающей революции. Пролетариат должен объединить широкие массы трудящихся всех народов в борьбе за социализм. Эта борьба будет пробегать в России в условиях многонационального государства; эти условия даны объективно и их нельзя изменить.

Федерация, которая поведет к возникновению ряда новых государств, раздробила бы силы пролетариата. Поэтому Ленин относится отрицательно к федерации в России. Примерно в половине 1917 г. происходит изменение во взглядах Ленина на возможность образования федерации в России. В некоторых своих работах, написанных в период с апреля до июня 1917 г., Ленин размышляет о допустимости федерации в России. Эта тенденция положительного подхода к федерации продолжается и после Великой Октябрьской социалистической революции; она проявляется и в некоторых актах новой советской власти и потом ярко выражается в январе 1918 г., когда верховный орган государства — III Всероссийский съезд советов узаконивает в Декларации прав трудящегося и эксплуатируемого народа федерацию как форму государственного устройства в России.

Это изменение взглядов Ленина и коммунистической партии по отношению к федерации связано с обстановкой в России в 1917 г. После февральской буржуазно-демократической революции возрастает в нерусских областях национальное движение, в результате чего возникает целый ряд „национальных государств“, „национальные правительства“, которых считали себя в большей или меньшей мере независимыми от центральной власти. Эти правительства по своему характеру буржуазные использовали национальное движение трудящихся для своих целей, ведущих к освобождению от зависимости от русской буржуазии.

Этот процесс создания разных „национальных государств“ продолжался и после Великой Октябрьской социалистической революции, так что до конца 1917 г. привел к фактическому распаду бывшей России. После Великой Октябрьской социалистической революции деятельность этих „национальных правительств“ становится контрреволюционной. Под национальными лозунгами эти „правительства“ ведут борьбу против наступающей советской власти. Советская власть осознает, что в национальном движении ранее угнетенных народов должна приобрести союзника в классовой борьбе против буржуазии. Поэтому она утверждает федеративный принцип государства как самую целесообразную форму союза трудящихся русского народа с трудящимися остальных народов, которая предоставляет всем народам гарантию, ведущую к обеспечению их национальных интересов и национального развития.